

E.

Hmotná kultura

K vývoju podkúvania na Slovensku v 16.—17. storočí

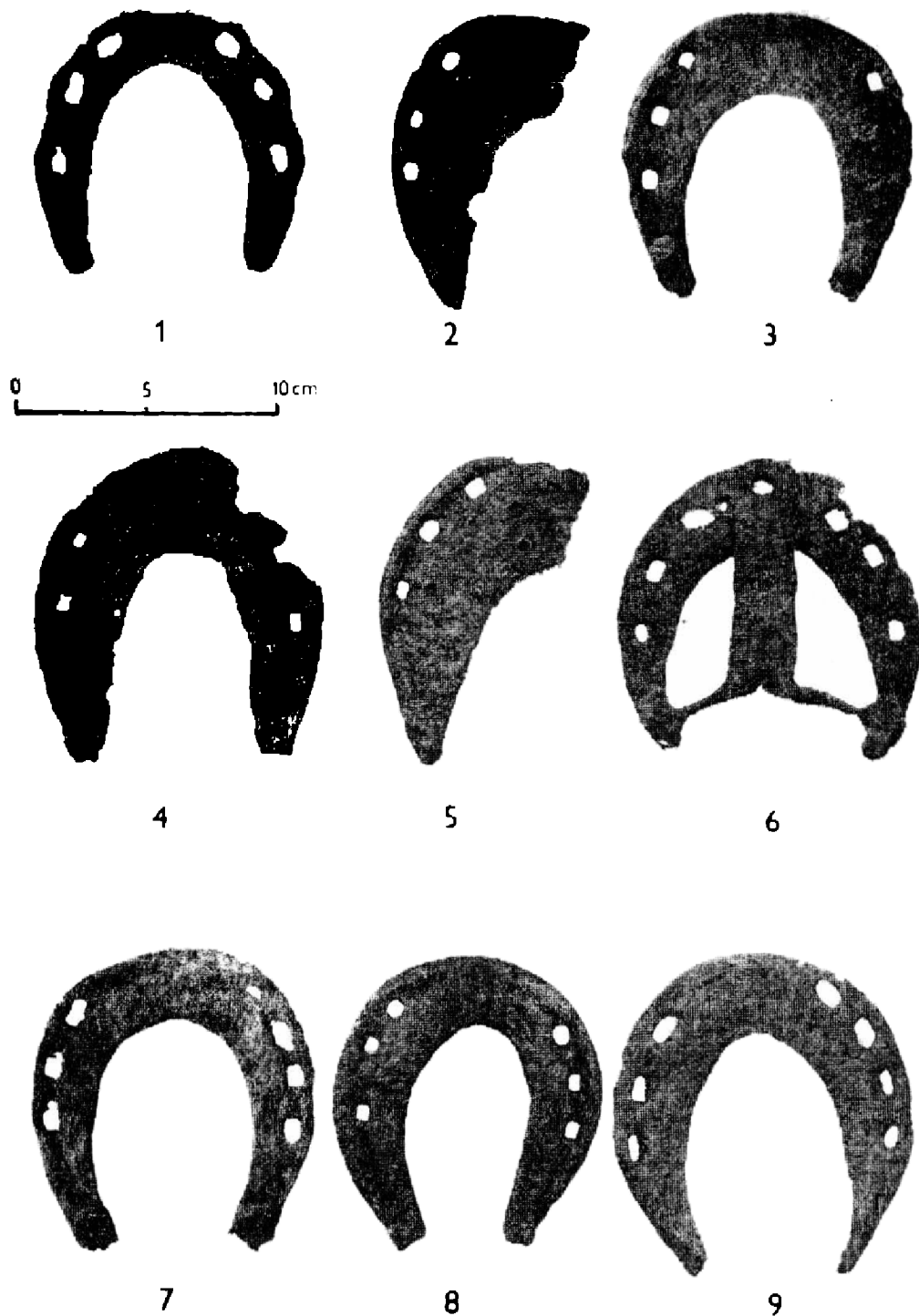
PETER BAXA

Podkovy v súboroch nálezov z 13.—16. stor. bývajú z hľadiska svojej vypo-vedacej schopnosti často podceňované. Je to prirodzený dôsledok stavu diskusie o vzniku a vývoji podkúvania, ktorej počiatky se hľadajú už v 18. stor. (Schaafhausen 1887, 29). Vykonštruované typologické a chronologické schémy, vychádzajúce z materiálu bez kvalitných nálezových okolností, podfarbené nacionalistickými snahami a vznikajúce na pozitivistickom základe, viedli k chaosu v typológii a chronológii podkov (bližšie Baxa 1978, 1—14). Táto situácia negatívne poznačila rozvíjajúcu sa historickú archeológiu, ktorá až v 60-tych a 70-tych rokoch 20. storočia začala disponovať spoľahlivo datova- ným materiálom z rôznych časových horizontov.

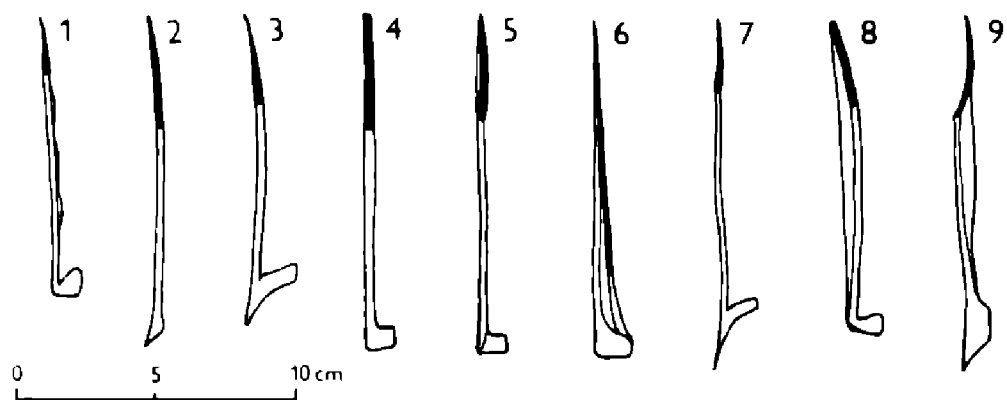
Na Slovensku, vďaka jeho geografickej polohe, sa stretávame so všetkými typmi podkov a väčšinou ich variant, ktoré sa v Európe vyskytujú. Niektoré, dosiaľ nezverejnené nálezy, majú zásadný význam pre vývoj výskumu tejto problematiky. Patrí k nim i súbor podkov z hradu Šariš, získaný pri archeolo- gickom výskume M. Slivku v rokoch 1973—1977 (autorovi výskumu ďakujem na tomto mieste za sprístupnenie nepublikovaného materiálu).

Súbor podkov zo Šariša je počtom malý a jeho kvalitu výrazne ovplyvňuje faktor náhodnosti. Je však nepochybné, že istou mierou odzrkadľuje typovú škálu podkov používaných na Šariši v dobe jeho existencie, tj. od pol. 13. do konca 17. stor. Z hradu Šariš pochádza 31 podkov, celých i zlomkov (pri klasi- fikácii nálezov je použité typové označenie a klasifikácia zhodná s prácou Baxa 1978). V súbore sú 4 typy podkov. Typ I (obr. 1:1) je zastúpený 2 ná- lezmi, (6,5%), typ II (obr. 1:4) 1 nálezom (3%), typ III (obr. 1:3, 7, 9) 13 ná- lezmi (42%), v 7 prípadoch (22,5%) to bola varianta typu III s jednoduchým ozubom (obr. 1:8, obr. 2:8). Z rámca nálezov, charakteristických pre územie Slovenska, sa vymyká skupina širokých podkov typologicky blízka typu IV (napr. č. 2 a 5 na obr. 1 a 2). Predstavuje až 20% všetkých podkov zo Šariša, čo poukazuje na ich bežné používanie na hrade a núti k zamysleniu nad ich pôvodom a datovaním.

Podkovy so širokou prednou časťou a ramenami s výrazne zúženými kon- cami, vyhnutými obvykle do kopytnej strany (obr. 1:2; obr. 2:2), v niektorých prípadoch s ozubmi (obr. 1:5, obr. 2:5), možno po typologickej stránke stotož- niť s derivátmi podkovy typu IV označovanými ako tzv. domáci typ (Kálmár 1971, 368, obr. 73), alebo ako tzv. panónsky typ (Walter-Vikić 1955, 57—58). Genéza oboch typov nie je vyriešená a datovanie je neisté. S podkovou typu IV sa v Európe stretávame na miestach, ktoré boli v 14.—17. stor. súčasťou osmanskej ríše (časť str. Európy — juž. Slovensko, Maďarsko, Chorvátsko a j. v. Európa s balkánskymi štátmi). Do akej miery možno jej výskyt spájať s tureckým etnikom? Na Balkáne je podkova typu IV charakteristická pre

Obr. 1. Podkovy z hradu Šariš. 1 – typ I, 13. stor. 2 – derivát typu IV, $\frac{1}{2}$ 16. a z 17. stor. 3 – typ III, 14. stor. 4 – typ II, 14.–17. stor. 5 – derivát typu IV, $\frac{1}{2}$ 16.–17. stor. 6 – ortopedická podkova, 14.–15. stor. 7–8 – typ III, 14.–17. stor. 9 – typ III, 14. stor.

Obr. 2. Podkovy z hradu Šariš. Bočný pohľad (rez). Číslovanie zhodné s obr. 1.

domáce podkúvačstvo, čo vyplýva koniec—koncov i z tureckej okupácie týchto zemí od konca 14., resp. od druhej pol. 15. stor. Používanie podkovy typu IV na Balkáne však nie je jej výsledkom, ale prejavom staršej orientálnej tradície — poukazujú na to podkovy z Preslavi z 10. stor. (Čangova 1969, 215, obr. 12), alebo trnovské nálezy z 12.—14. stor. (Nikolova 1974, 311—312, obr. 122). Včlenenie balkánskych štátov do osmanskej ríše iba posilnilo a zvýraznilo orientálne prvky v tejto sfére.

Výskyt podkovy typu IV v strednej Európe súvisí s tureckou okupáciou v 16. a 17. stor. (napr. Filakovo, Kálmár 1959, tab. XVIII). Niet zatiaľ dôvodu spájať ich so staršími nálezovými celkami. Výsledkom bezprostredného kontaktu domáceho elementu s tureckým etnikom je vznik derivátu podkovy typu IV, jej poeurópsštená podoba (obr. 1:2; obr. 2:2), ktorá našla uplatnenie v domácom podkúvačstve (Szabó 1954, tab. XXIV:2). Na severe Karpatskej kotliny je typická pre nálezové celky z druhej pol. 16.—17. stor. (napr. Novotný 1965). Nie je vylúčené, že na juhu, v oblasti Chorvátska, sa objavuje podstatne skôr a že je vlastná domácej produkcii už od 10.—13. stor. (Walter—Vikić 1955).

Súbor podkov zo Šariša teda obsahuje nielen typologicky, ale i chronologicky rôznorodý materiál. K počiatkom kamenného hradu sa viažu podkovy typu I (obr. 1:1), ktoré sú charakteristické pre podkúvanie do konca 13. stor. Do 14. stor. možno datovať niektoré podkovy typu III (napr. č. 3 a 9 na obr. 1 a 2). Väčšina ostatných nálezov sa dá datovať len rámcovo, do 14.—17. stor. (napr. č. 4, 6—8 na obr. 1 a 2). K posledným 2 storočiam života na hrade sa viažu deriváty podkovy typu IV (obr. 1:2, 5; obr. 2:2, 5), ktoré možno synchronizovať s nálezmi zo Sobôtky (Drenko 1969, obr. 3), Túrkeve-Móricica (Méri 1954, tab. XXIX) alebo s podkovami z Nyársapátu (Bálint 1962, tab. XXXIV).

Literatúra

- Bálint, L. 1962: A középkori Nyársapát lakóháza, A Móra Ferenc múz. evk., 39—116.
- Baxa, P. 1978: Príspevok k hospodárskym dejinám ranofeudálneho Uhorského štátu. Bratislava, Rigorózna práca.
- Čangova, J. 1969: Graždanska postrojka v mestnosta „Selište“ v Preslav, Izv. na Archeol. inst. 31, 211—229.
- Drenko, Z. 1969: Archeologický výskum hradu Sobôtka pri Rimavskej Sobote, AR 21, 819—821.
- Kálmár, J. 1959: A füleki (Filakovo) vár XV. — XVII. századi emlékei, Rég. füz. 4, ser. II. Budapest.
- 1971: A régi magyar fegyverek. Budapest.
- Méri, I. 1954: Beszámoló a Tiszalök-Rázompusztai és Túrkeve-Mórici ásatások eredményéről II, AÉ 81, 138—154.
- Nikolova, J. 1974: Domašnij bit i oružje vo dvorce na cholme Carevec na osnovanii archeologičeskogo materiala. In: Carevgrad Trnov 2, 187—392. Sofia.
- Novotný, B. 1965: Nález železných predmetov v Nitre, SbFFUK XVI (Musaica V), 69—80.
- Schaafhausen, H. 1887: Hatten die Römer Hufeisen für ihre Pferde und Maultiere?, Jahrb. des Vereins von Alterthumsk. im Rheinlande 84, 28—54.
- Szabó, Gy. 1954: A falusi kovács a XV.—XVI. században, Folia archeol. 6, 123—145.
- Walter, E.—Vikić, B. 1955: Zbirka potkova u Arheološkom muzeju u Zagrebu, Starohrv. prosv. 4, 23—84.

Zusammenfassung

Zur Entwicklung der Hufbeschläge in der Slowakei im 16.–17. Jahrhundert

Aus Burg Šariš stammt eine Hufeisenserie (31 Stück), die bei den archäologischen Forschungen M. Slivkas in den Jahren 1973—1977 geborgen wurde (bei der Klassifikation dieser Funde wurde eine mit der vorliegenden Arbeit von Baxa 1978 übereinstimmende Typenbezeichnung verwendet). Das Ensemble umfaßt vier Hufeisentypen: Typ I (Abb. 1: 1) ist mit 2 Funden vertreten (6,5%), Typ II (Abb. 1: 4) mit 1 Fund (3%), Typ III (Abb. 1: 3, 7, 9) mit 13 Funden (42%) und in 7 Fällen (22,5%) handelte es sich um eine Variante des Typs III mit einfachem Dorn (Abb. 1: 8). Aus dem Rahmen der für das Gebiet der Slowakei charakteristischen Funde fällt eine Gruppe breiter Hufeisen, die dem Typ IV (Abb. 1: 2, 5) nahesteht und gegen 20% aller Funde umfaßt. Sie stellt ein Derivat des Hufeisentyps IV vor, nämlich dessen europäisierte Form, die bei den heimischen Hufschmieden während der Okkupation der Südslowakei durch die Türken in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts und im 17. Jahrhundert Anwendung gefunden hat.

Verzeichnis der Abbildungen

- Abb. 1. Hufeisen aus Burg Šariš. 1 — Typ I, 13. Jh.; 2 — Derivat des Typs IV, 2. Hälfte des 16. und 17. Jh.; 3 — Typ III, 14. Jh.; 4 — Typ II, 14.—17. Jh.; 5 — Derivat des Typs IV, zweite Hälfte des 16 und 17. Jh.; 6 — orthopädisches Hufeisen, 14.—15. Jh.; 7—8 — Typ III, 14.—17. Jh.; 9 — Typ III, 14. Jh.
- Abb. 2. Hufeisen aus Burg Šariš. Seitenansicht (Schnitt). Die Nummerierung stimmt mit Abb. 1 überein.